



SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 5/2017, ss. 189-197
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2017.5(14)
www.sej.pwz.plock.pl

Olga Puzia-Sobieska

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Płocku

**AUTONOMIA PRACY STUDENTÓW FILOLOGII ANGIELSKIEJ
PWSZ W PŁOCKU W REALIZACJI PRAKTYKI
ZAWODOWEJ W SZKOLE PODSTAWOWEJ**

STUDENTS' AUTONOMY IN PROFESSIONAL PRACTICE
PERFORMED IN PŁOCK PRIMARY SCHOOLS OVER
THE ACADEMIC YEAR OF 2015/2016

Abstrakt

Autonomia nauczyciela jest zagadnieniem szeroko badanym przez znawców języka i pedagogów, którzy zgodnie twierdzą, że jakość i efektywność nauczania zależy w dużej mierze od postawy nauczyciela. W literaturze fachowej często podnosi się problem braku autonomii nauczycieli, będący wynikiem wielu czynników, tj. obowiązek ewaluacyjny, konieczność realizacji treści nauczania zawartych w przyjętym programie nauczania oraz naciski ze strony rodziców, czy samych uczniów. Tekst dotyczy próby odpowiedzi na pytanie, czy studenci anglistyki odbywający praktyki zawodowe w szkołach są autonomiczni? W przeprowadzonym badaniu

Abstract

The issue of autonomy among language teachers has been thoroughly analysed by various national and international scholars. An autonomous teacher is a key factor in building learners' independence and takes responsibility for applying methodologically coherent approach that would encourage students to be responsible and autonomous language learners. Autonomy is a warrant of success which can be achieved only by an autonomous student taught by an autonomous teacher. Having the above in mind, it seems justified to research students of English who are teacher trainees of primary schools so as to establish the extent to which they feel

studenci języka angielskiego o specjalności glottodydaktycznej PWSZ w Płocku, odbywający praktyki zawodowe w szkołach podstawowych na terenie miasta Płocka, podzielili się swoją opinią biorąc udział w anonimowej ankiecie na temat autonomii zawodowej w odniesieniu do przygotowania i prowadzenia zajęć językowych, opracowywania dokumentacji praktyk, w tym konspektów zajęć prowadzonych, a także doboru materiałów dydaktycznych zgodnie z potrzebami uczniów. Przeprowadzone badanie ankietacyjne ujawniło, że studenci są autonomiczni w swoich działaniach.

Słowa kluczowe: autonomia nauczyciela, praktyki studenckie, dydaktyka języka angielskiego

1. Autonomia nauczyciela w świetle materiałów źródłowych

Zagadnienie autonomii znane jest już z prac Jana Amosa Komeńskiego, choć swą obecną popularność w nauczaniu języków obcych zawdzięcza podejściu komunikacyjnemu oraz niekonwencjonalnym metodom (The Silent Way Method, Suggestopaedia, The Total Physical Response), które stawiają ucznia i jego potrzeby w centrum zainteresowania nauczyciela.

Obuchowski [1985] określa autonomię jako rodzaj niezależności, na który jednak mają wpływ pewne czynniki towarzyszące, takie jak środowisko, w jakim znajduje się człowiek, a które może wywierać nacisk na zmianę toku zdarzeń i postawy danej jednostki. Erikson [1970] wśród przejawów autonomii u dorosłych wymienia: poczucie własnej odrębności, niezależności, poczucie wolnej i dobrej woli, poczucie samokontroli, posiadanie umiejętności dokonywania wyborów. Zawadzka [2004, s. 222] zauważa, że autonomia ucznia zależy w dużej mierze od autonomii nauczyciela, z którym pracuje, od jego gotowości autonomicznej, tj. aktywnego, przemyślanego i metodologicznie spójnego podejścia do działania pedagogicznego. Wilczyńska [2008, s. 77] definiuje autonomię nauczyciela jako osobistą swobodę, niezależność, ale i odpowiedzialność za własne wybory i działania. W wielu publikacjach glottodydaktycznych podkreśla się ścisłą zależność pomiędzy autonomią nauczyciela i uczniów. Wysocka [2003, s. 38] podkreśla, że „pełny sukces osiągnąć (...) może autonomiczny uczeń szkolony przez autonomicznego nauczyciela”.

Jednakże, nie łatwo stać się autonomicznym nauczycielem. Dickinson [Brown, 1992] twierdzi nawet, że pełna autonomia nauczyciela nie jest możliwa, co zdają się potwierdzać liczne badania polskich i zagranicznych glottodydaktyków. Michońska-Stadnik [2004, s. 17] obwinia za ten stan rzeczy polską rzeczywistość szkolnej edukacji językowej, tj. brak autonomii w procesie kształcenia przyszłych nauczycieli, w postawie

autonomous at their professional practice and whether or not their attitude towards teaching is autonomous. The article summarises the results of the research conducted on academics studying English at the State School of Higher Professional Education in Płock who have done their teaching practice in primary schools of the same city.

Keywords: teacher's autonomy, student internships, teaching English

uczniów, którzy oczekują pracy w oparciu o podręcznik wybrany przez nauczyciela oraz w postawie rodziców, którzy nie życzą sobie, aby nauczyciel bawił się z dziećmi na lekcjach. Do tych czynników Pawlak [2004, s. 173-174] dokłada jeszcze ograniczenia natury instytucjonalnej oraz te odnoszące się do preferencji i przekonań samych nauczycieli. Mając na uwadze ograniczenia autonomii nauczyciela, łatwo można zrozumieć, że zbudowanie i zachowanie autonomii przez studenta odbywającego praktyki zawodowe w szkole będzie równie trudne. Bowiern niezależnie od tego, jak bardzo wspiera się autonomiczne myślenie studenta przygotowanego do realizacji zadań przewidzianych praktyką, tj. stosowanie innowacyjnych rozwiązań technologicznych w pracy z uczniami, stosowanie różnych metod nauczania w zależności od potrzeb dzieci i ich wieku, niekonwencjonalna aranżacja wnętrza sali, w której odbywają się zajęcia, itp. rzeczywistość szkolna (nauczyciele, uczniowie, rodzice oraz władze szkoły) mogą łatwo wpłynąć na niezależne myślenie studenta.

2. Praktyka zawodowa studentów filologii angielskiej Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku

Zgodnie ze statutem Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku w toku trzyletnich studiów licencjackich realizowanych w Instytucie Nauk Humanistycznych i Społecznych, studenci drugiego i trzeciego roku o specjalności glottodydaktycznej odbywali łącznie 260 godzin praktyk zawodowych prowadząc i obserwując lekcje języka obcego w szkołach podstawowych oraz przedszkolach. Program praktyki zawodowej przewidywał zapoznanie studentów ze strukturą organizacyjną oraz zadaniami placówek edukacyjnych stanowiących ich przyszłe miejsca pracy z uwzględnieniem: funkcjonowania oraz wzajemnego powiązania ze sobą poszczególnych ogniw pracy, uchwycenia mechanizmów tworzenia się mikrosystemów pracy oraz ich powiązania ze społeczeństwem (środowiskiem lokalnym), jak również weryfikowania zdobytej wiedzy teoretycznej w praktyce i nabywania kompetencji do wykonywania pracy zawodowej w charakterze nauczyciela języka angielskiego. Praktyka zawodowa dla specjalności glottodydaktycznej podzielona na poszczególne komponenty:

- praktykę obserwacyjną, w trakcie której studenci obserwują pracę nauczyciela języka angielskiego w szkole podstawowej oraz przedszkolu, samodzielnie prowadząc pięć jednostek lekcyjnych w każdej z wymienionych instytucji edukacyjnych, (2 x 60 godz.),
- praktykę nauczycielską ciągłą, realizowaną pod koniec drugiego roku studiów, podczas której studenci wchodzą w rolę nauczyciela przedmiotu, prowadząc minimum 30 jednostek lekcyjnych w szkołach podstawowych, (100 godz.)
- praktykę nauczycielską śródroczną, realizowaną w przedszkolach, gdzie obserwują wychowawców i prowadzą samodzielnie 5 zajęć, (40 godz.).

Biuro Praktyk Studenckich współpracuje z nauczycielami-opiekunami w placówkach edukacyjnych, przekazuje im odpowiednią dokumentację, dotyczącą poszczególnych form praktyki oraz organizuje spotkania związane z realizacją praktyk, co ma na celu utrzymanie zgodnego kierunku kształcenia przyszłych nauczycieli.

Dla poprawnej realizacji założeń wszystkich komponentów praktyki zawodowej studenci zobowiązani są do sporządzenia odpowiedniej dokumentacji, która zawiera:

- arkusze obserwacji zajęć,
- konspekty zajęć zrealizowanych,
- scenariusze lekcji, które student zamierza zrealizować,
- arkusz samooceny i refleksji na temat odbytych praktyk,
- arkusz oceny końcowej.

Arkusze obserwacji zajęć, dotyczą zajęć prowadzonych przez nauczyciela opiekuna lub innych studentów, będących na praktykach zawodowych w tej samej grupie obserwacyjnej. Arkusz obserwacji został opracowany przez nauczyciela metodyka z ramienia uczelni i służy aktywnej analizie tego, co dzieje się na poszczególnych zajęciach z języka angielskiego na danym poziomie edukacji. Każda przeprowadzona i obserwowana lekcja jest omawiana na bieżąco przez nauczyciela opiekuna (prowadzącego zajęcia w danej grupie dzieci) wraz z całą grupą studentów uczestniczących w zajęciach.

Studenci drugiego roku studiów otrzymują wzór scenariusza oraz konspektu lekcji w języku angielskim, który ma im pomóc w komponowaniu własnych jednostek lekcyjnych i ułatwić realizację prowadzonych zajęć z utrzymaniem odpowiedniej dynamiki lekcji. W toku zajęć z metodyki nauczania języka angielskiego studenci zapoznają się z treścią i formą, w jakiej opracowywane są konspekty w języku polskim. Studenci realizujący praktykę nauczycielską ciągłą są już przygotowani do sporządzania odpowiedniej dokumentacji zajęć. Posiadają wstępne doświadczenie w ich prowadzeniu, opracowują scenariusze i konspekty lekcji w języku angielskim lub polskim. Zakłada się, że forma i język konspektu jaki opracowuje student powinien być wynikiem jego własnego autonomicznego wyboru, a nie sugestią, bądź narzuconą wolą nauczyciela opiekuna.

Arkusz samooceny daje studentowi możliwość swobodnej wypowiedzi na temat jakości zajęć obserwowanych oraz prowadzonych. Student proszony jest o subiektywną ocenę eksperymentu pedagogicznego, w którym brał udział. Dokonuje samooceny, dostrzega trudności dydaktyczne oraz wychowawcze, z jakimi przyszło mu się zmierzyć podczas pobytu w szkole, krytycznie wypowiada się na temat własnych predyspozycji do wykonywania zawodu nauczyciela oraz pracy z dziećmi młodszymi. Informacje zawarte w arkuszu samooceny są dyskutowane z nauczycielem metodykiem podczas spotkania ze studentami biorącymi udział w praktykach w danym roku akademickim z zachowaniem zasady anonimowości. Dyskusja ta służy budowaniu autonomii studenta – przyszłego nauczyciela, wspiera niezależne, twórcze myślenie młodych ludzi, których pomysły na realizację zajęć często stanowią konkurencyjną alternatywę dla zadań podręcznikowych, pozwala na zweryfikowanie, jakie metody nauczania są stosowane najczęściej, a także które z nich sprawdzają się najlepiej w praktyce. Dyskusja ze studentami stanowi wymianę doświadczeń młodych ludzi oraz szansę na weryfikację wiedzy zdobytej na zajęciach z metodyki nauczania języka obcego w zderzeniu z rzeczywistością szkolną.

Istotnym jest również fakt, że w programie praktyki obserwacyjnej, trwającej jeden semestr, uczelnia zaleca, aby studenci, działając pod nadzorem i z pomocą nauczycieli opiekunów, przygotowali z dziećmi i zrealizowali projekt edukacyjny z zakresu języka

angielskiego. Nauczyciele opiekunowie otrzymują szczegółowe informacje na ten temat podczas spotkań organizowanych przez Biuro Praktyk Zawodowych PWSZ w Płocku.

Oprócz aktywnego prowadzenia zajęć, wśród zadań dodatkowych należy wymienić co następuje:

- realizacja projektu z wykorzystaniem języka angielskiego,
- zapoznanie się z charakterem działalności jednostki edukacyjnej, w której realizowana jest praktyka zawodowa,
- zapoznanie się z księgozbiorem szkoły, w szczególności materiałami do nauki języka angielskiego,
- uczestnictwo w wycieczce klasowej,
- uczestnictwo w spotkaniu nauczycieli z rodzicami,
- jeśli to możliwe, uczestnictwo w spotkaniu Rady Pedagogicznej,
- zapoznanie się z dziennikiem lekcyjnym, również w wersji elektronicznej,
- zapoznanie się z wymaganiami szkoły w odniesieniu do reguł poprawnego zachowania, etyki oraz zasad funkcjonowania w społeczności szkolnej,
- poznanie trudności edukacyjnych, jakie mają dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

Praktyka zawodowa jest niezbędnym elementem przygotowania studenta do wykonywania zawodu nauczyciela, powinna też stanowić źródło budowania własnej autonomii zawodowej, która pozwoli przyszłemu nauczycielowi myśleć kreatywnie i otwarcie przyjmować nowatorskie rozwiązania edukacyjne. Stopień autonomii nauczyciela decyduje o wielu czynnikach, tj. zaspokojenie potrzeb wszystkich uczniów w klasie w sposób ich satysfakcjonujący, wybór podręcznika zgodny z potrzebami i oczekiwaniami uczniów oraz nauczyciela, dobór odpowiednich dla danej grupy dzieci metod i form pracy.

3. Ankietyzacja studentów filologii angielskiej o specjalności glottodydaktycznej w Instytucie Nauk Humanistycznych i Społecznych PWSZ w Płocku dotycząca autonomii studenta w realizacji praktyki zawodowej w szkole podstawowej

Celem ankiety było sprawdzenie na ile założenia uczelni, odnoszące się do autonomicznej pracy studentów podczas praktyk zawodowych, są realizowane w rzeczywistości szkolnej oraz jakiego rodzaju ograniczenia napotkali studenci w promowaniu własnej autonomii ze strony nauczycieli opiekunów, uczniów, rodziców oraz samej instytucji.

Ankietyzacji poddanych zostało 24 studentów III roku w Instytucie Nauk Humanistycznych i Społecznych o specjalności glottodydaktycznej, którzy zakończyli praktyki zawodowe obserwacyjne oraz nauczycielskie ciągle w szkole podstawowej w ramach programu II roku studiów w łącznej liczbie godzin 220. Ankieta miała charakter anonimowy, studenci zebrani w sali wykładowej indywidualnie wypełnili ankietę w dniu 15.06.2016, zgodnie z oceną własną.

Ankieta zawierała 20 pytań zamkniętych, z czego pytania od 1 do 10 odnosiły się do autonomii studenta w prowadzeniu zajęć z języka angielskiego oraz ewentualnych ograniczeń w samodzielnym działaniu w klasie, natomiast pytania od 11 do 20 dotyczyły

autonomii studenta w działaniach na rzecz szkoły oraz współpracy z nauczycielem opiekunem i rodzicami.

Pytania w pierwszej części ankiety poruszały zagadnienia dotyczące przygotowania konspektów lekcji, celów oraz treści zajęć, współpracy z uczniami, tj. wspieranie ich autonomii, kontrola postępów, dobór metod, a także realizacji projektów edukacyjnych.

Część druga zawierała pytania o uczestnictwo studenta w akcjach i imprezach szkolnych, realizację własnych pomysłów edukacyjnych, możliwość wyrażenia własnego zdania i dokonania autorefleksji, o zakres wiedzy studenta niezbędny do prowadzenia zajęć oraz o udział w spotkaniach z rodzicami i znajomość własnych praw i obowiązków wynikających z realizacji praktyki zawodowej.

Niektóre pytania, tj. pyt. 4 i 13 oraz pyt. 9a i 9b miały na celu również weryfikację prawdziwości udzielanych odpowiedzi, gdyż brak spójności oznaczałoby podanie przez studentów nieprawdy.

Dla określenia wyników badania posłużono się skalą Likerta, dając też studentom możliwość podania własnego przykładu lub wniesienia uwag na potwierdzenie własnej opinii.

Tabela 1: odpowiedzi na pytania ankiety

PYTANIE	NIE	RACZEJ NIE	NIE MAM ZDANIA	RACZEJ TAK	TAK
1. Przygotowuję konspekty według własnej koncepcji					24
2. Formę i język konspektu ustala nauczyciel opiekun	5	7		10	2
3. Cele lekcji są podawane przez nauczyciela opiekuna	4	2		5	13
4. Prowadzę zajęcia wyłącznie na podstawie treści z podręcznika	12	10			2
5. Mogę decydować co do treści omawianych na lekcjach	2	2		10	10
6. Stosuję nowe pomysły mogące pomóc uczniom w osobistym rozwoju			3	13	8
7. Sprawdzam osiągnięcia uczniów różnymi sposobami		3		12	9
8. Kontroluję postępy uczniów		3	3	9	9
9a. Nauczyciel opiekun decyduje o metodzie nauczania języka obcego	9	12			3
9b. Stosuję różne metody pracy (mam swobodę działania)			3	3	18
10. Realizuję projekty	6		2	4	12
11. Uczestniczę w akcjach i imprezach organizowanych przez szkołę	6			9	9

12. Realizuję własne pomysły na lekcje języka obcego				9	15
13. Pracuję z uczniami na materiałach autentycznych				12	12
14. Każda przeprowadzona lekcja jest omawiana przez n. opiekuna	1		5	1	17
15. Mam możliwość wyrażenia własnego zdania i dokonania autorefleksji na temat przeprowadzonych lekcji	1			1	22
16. Brak mi czasu na przygotowanie własnych zajęć	9	5	2		8
17. Mój zakres wiedzy jest wystarczający do prowadzenia samodzielnych zajęć				4	20
18. Nauczyciel opiekun robił uwagi w trakcie prowadzonych przeze mnie zajęć	17	5	1		1
19. Miałem/am możliwość udziału w spotkaniu z rodzicami dzieci	23		1		
20. Znam swoje prawa i obowiązki wynikające z realizacji praktyki zawodowej	1		1		22

Wyniki przeprowadzonej ankiety pokazują, że studenci filologii PWSZ w Płocku odbywający praktykę zawodową w szkole podstawowej wyraźnie mają poczucie własnej autonomii. Wszyscy przygotowują konspekty według własnej koncepcji w odniesieniu do nauczanych treści, natomiast nauczyciel opiekun służy pomocą w zakresie zachowania odpowiedniej formy oraz wyboru języka konspektu (50% odpowiedzi pozytywnych). Jedną z odpowiedzi dotyczących pytania nr 2 zawierała wyjaśnienie, że nauczyciel przedstawił co prawda studentom tzw. 'konspekt idealny' jako wzorzec, ale studenci i tak przygotowali je według własnych preferencji. Zdecydowaną większością głosów (83%) studenci uznali, że mogą decydować co do treści omawianych na lekcjach, chociaż cele lekcji narzuca nauczyciel (75% odpowiedzi raczej tak i tak), co z pewnością wynika z konieczności realizacji założeń podstawy programowej. Co ważne, nauczyciel opiekun nie narzuca metody pracy z dziećmi (88% odpowiedzi), a studenci twierdzą, że stosują alternatywne techniki pracy i uruchamiają strategie mogące pomóc uczniom w osobistym rozwoju oraz korzystają z różnych metod pracy, mając w tym zakresie swobodę działania (88%), realizują własne pomysły na lekcje języka angielskiego (100%), gdzie, jak ujął to jeden ze studentów, zajęcia niezależne od podręcznika, opracowane według własnej koncepcji, dotyczą najczęściej tematów zakresu kultury, historii i tradycji krajów obszaru języka angielskiego. Większość z nich podejmuje też z uczniami realizację projektów (67%). Studenci wykazują dużą pewność siebie określając swoje przygotowanie do pracy w zawodzie (pyt. 17 i 20), a co najważniejsze mają możliwość wyrażania własnego zdania i dokonania autorefleksji na temat przeprowadzonych zajęć (23 odpowiedzi pozytywne wobec tylko jednej zdecydowanie negatywnej). Prowadząc zajęcia studenci samodzielnie i na różne sposoby weryfikowali postępy uczniów stosując odpowiedź ustną ucznia, przygotowanie, przeprowadzenie i weryfikację wyników

testów, a także prowadzenie luźnej rozmowy z uczniami przed lekcją w celu weryfikacji tego, co dzieci zapamiętały z poprzednich zajęć.

Również w doborze materiałów dydaktycznych studenci potwierdzają swoją niezależność. Aż 22 osoby (92%) przeczą prowadzeniu zajęć lekcyjnych wyłącznie w oparciu o treści z podręcznika, a wszyscy badani deklarują wykorzystanie materiałów autentycznych w nauczaniu języka angielskiego.

Do najsłabszych obszarów autonomii studenta odbywającego praktyki zawodowe należy kontakt z rodzicami dzieci (96% potwierdziło brak spotkań z rodzicami), co wynika zapewne z faktu, że studenci przebywają w danej jednostce edukacyjnej wyłącznie przez okres trzech tygodni w takcie realizacji zadań praktyki nauczycielskiej ciągłej lub raz w tygodniu, co ma miejsce w przypadku praktyki obserwacyjnej. 14 badanych (58%) narzeka też na brak czasu na przygotowanie własnych zajęć, komentując ten fakt podjętą pracą oraz intensywną nauką.

Na uwagę zasługuje rola nauczyciela opiekuna i jego wpływ na autonomię studenta. Wyniki ankiety jasno pokazują, że studenci cieszą się dużą swobodą działania, a nauczyciele opiekunowie nie wtrącają się nawet do tak podstawowej kwestii jak dobór metod pracy, choć nie oznacza to, że nie są zaangażowani aktywnie w pomoc studentom. Aż 75% studentów uznało, że nauczyciele opiekunowie omawiają z nimi każdą przeprowadzoną lekcję, dają im możliwość obrony własnych argumentów i autorefleksji. 92% badanych zaprzeczyło jakoby nauczyciel opiekun robił uwagi w trakcie prowadzonych przez studenta zajęć, osłabiając w ten sposób jego pewność siebie i swobodę działania. W większości przypadków nauczyciele opiekunowie zapoznają studentów nie tylko z meritum pracy nauczyciela języka obcego, lecz także angażują studentów w różnego rodzaju akcje i imprezy organizowane przez szkołę, przez co studenci mogą lepiej zintegrować się ze społecznością szkolną oraz wcielić się w rolę wychowawcy.

4. Podsumowanie

Pozytywny wynik badania pozwala sądzić, iż student filologii, przebywający na praktykach zawodowych w szkołach podstawowych na terenie miasta Płock zyskuje coraz więcej autonomii, co zdecydowanie ma pozytywny wpływ nie tylko na sam fakt kształcenia przyszłych autonomicznych nauczycieli, lecz jest także zwiastunem wartości dodanych, jakie studenci wnoszą do pracy z dziećmi, stosując własne, świeże i nowatorskie pomysły. Praca metodą projektu uczy autonomii nie tylko studentów, ale przede wszystkim samych uczniów, którzy przejmują odpowiedzialność za własną wiedzę.

Wyniki przeprowadzonej ankiety pozostają jednak w kontraście do wyników badań dotyczących autonomii, jakim poddawani są sami nauczyciele przedmiotu. Wyniki te, przedstawione na wstępie, pokazują, że nauczyciele przedmiotu pozostają wierni treściom nauczania i nie zbaczą z objętej ścieżki na rzecz nauczania eksperymentalnego, które choć bardziej wymagające, pobudza wyobraźnię i daje możliwość lepszego rozwoju kompetencji językowych. Innymi czynnikami wpływającymi na obniżenie autonomii nauczycieli, jakie nie dotycząją studentów, natomiast są charakterystyczne dla nauczycieli z pewnym stażem pracy, mogą być założenia ustawodawcy odnoszące się

do obowiązku egzaminacyjnego. Jak wiadomo, zarówno sama szkoła jako instytucja edukacyjna, jak również jej członkowie (uczniowie i nauczyciele) podlegają ewaluacji. Jak zauważył Sitek [Raport IBE, 2015], z badań wiadomo, że egzaminy zewnętrzne osłabiają poczucie satysfakcji zawodowej i autonomii nauczycieli. Wyniki testów uważają oni za niesprawiedliwe, bo wynik ucznia na egzaminie to także pochodna jego indywidualnych zdolności czy statusu społecznego. Poza tym podkreślają, że testy nie sprawdzają całości pracy nauczyciela, np. wysiłku, by wychować przyzwoitego obywatela.

W związku z powyższym, biorąc pod uwagę przytoczone wyniki badań, powstaje pytanie, w jaki sposób wzmocnić autonomię przyszłego nauczyciela, wypracowaną w trakcie studiów oraz praktyk zawodowych, tak aby nie uległa ona czynnikom zewnętrznym, które nie mogą zostać zniwelowane ze względu na ich obligatoryjny charakter.

Bibliografia:

- Brown Douglas H. 2006. *Principles of Language Learning and Teaching*. Addison Wesley: Longman.
- Erikson, Erik H., 1970. The Life Cycle. Epigenesis of Identity. W: *Developmental Psychology*, red. H Fitzgerald. New York: W.W. Norton-London & Company.
- Michońska-Stadnik Anna. 2004. Autonomia ucznia 400 lat po Galileuszu, czyli szansa dla odpowiedzialnych. W *Autonomia w nauce języka obcego*, red. Mirosława Pawlak. Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Muszyński Marek, Campfield Dorota, Szpotowicz Magdalena. 2015. *Język angielski w szkole podstawowej – proces i efekty nauczania. Wyniki podłużnego badania efektywności nauczania języka angielskiego (2011-2014)*. Warszawa: IBE.
- Obuchowski Kazimierz. 1985. Autonomia jednostki i osobowość. W *Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości*, red. Kazimierz Obuchowski, Olga W. Owczynnikowa, Janusz Reykowski. Wrocław: Ossolineum.
- Pawlak Mirosława. 2004. Autonomia studenta anglistyki – deklaracje a rzeczywistość. W *Autonomia w nauce języka obcego*, red. Mirosława Pawlak. Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Wilczyńska Weronika. 2008. Analiza transakcyjna a rozwijanie autonomii w komunikacji szkolnej i obcojęzycznej. W *Autonomia w nauce języka obcego*, red. Mirosława Pawlak. Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Wysocka Maria. 2003. *Profesjonalizm w nauczaniu języków obcych*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wysocka Maria. 2008. Granice autonomii nauczyciela języków obcych i jego uczniów. W *Autonomia w nauce języka obcego*, red. Mirosława Pawlak. Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Zawadzka Elżbieta. 2004. *Nauczyciele języków obcych w dobie przemian*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.